

Over humor

Over humor

Haye van der Heyden

UITGEVERIJ
VOGELVRIJ

Colofon

Eerste uitgave: augustus 2025
Haye van der Heyden

Uitgeverij Vogelvrij
Redactie: Arjen Broeze
Correctie: Janke Scharff
Omslagontwerp: Jesse Jeroen Unlimited
Opmaak: Arjen Broeze, Kingfisher Design

ISBN E-boek: 978-90-835463-7-7
ISBN Paperback: 978-90-835463-6-0

© 2025 Uitgeverij Vogelvrij. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n).

© 2025 Uitgeverij Vogelvrij. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior permission in writing from the proprietor(s).

Vooraf

Emoties zoals vreugde en verdriet laten zich redelijk gemakkelijk omschrijven. Als iets lukt, als je iets krijgt of variaties daarop, voel je blijdschap en als iets mislukt, je raakt iets kwijt of iets dergelijks, word je overvallen door treurnis, in meer of mindere mate. Simpel en logisch. Het gevoel voor humor laat zich veel minder eenvoudig beschrijven en definiëren. Want wat is dat eigenlijk? Je ziet iets, ervaart iets, hoort iets en schiet in de lach. Een glimlach, een grinnik, een schaterlach. Waarom reageer je zo? Wat heeft dat gevoel veroorzaakt?

Interessant is ook dat de een er veel meer gevoel voor heeft dan een ander. Is dat met vreugde en verdriet ook zo? Misschien wel, maar zo wordt dat meestal niet benoemd. Bij die twee basisemoties is het gangbaar te stellen dat iedereen ze anders beleeft: de een uit zijn of haar vreugde en verdriet meer dan een ander, die alles liever of misschien noodgedwongen binnenhoudt, zo wordt gezegd. Bij humor lijkt dat toch echt anders te liggen: sommigen hebben er simpelweg niet zo heel veel mee, anderen leven erop.

Ja, leven erop. Wie veel gevoel voor humor

heeft, kan niet zonder. Je zou het bijna een primaire levensbehoefte kunnen noemen. Hij of zij zoekt altijd weer anderen op die dat ook hebben en weet zich soms geen raad als er zich een situatie voordoet waarin een grappige, relativiserende opmerking ongepast, ongewenst of zelfs verboden is.

Ook omdat een verbod de humor juist stimuleert. Ze bijten op hun vuisten om niet in zenuwachtig gelach uit te barsten en doen dat dan regelmatig toch. Alsof ze weer schoolkinderen zijn die zich stil moeten houden in de klas. Dat lachen is bijna nooit bedoeld om anderen dwars te zitten of te pesten, maar om met een lastige situatie om te kunnen gaan, om relativering aan te brengen, om zich een houding te kunnen geven.

Niet voor niets heeft het meest geplaagde volk aller tijden, het Joodse, zich gespecialiseerd in allerlei vormen van humor, tot in de meest extreme situaties aan toe. Voor velen is het nou eenmaal een belangrijk wapen dat ingezet wordt om een moment van klein ongemak of grote ellende mee te overleven.

Dit boekje gaat over humor. Niet op een gestructureerde of wetenschappelijke manier, omdat, hoewel er wel degelijk mathematische patronen zitten in de opbouw van grappen, humor en wetenschap in meerdere aspecten elkaars vijanden of tegenpolen zijn. Iets wat grappig is verklaren en analyseren, haalt de angel er juist uit, waardoor het opeens minder of helemaal niet meer grappig is. Humor zoekt het

onverwachte, ook al is dat soms het verwachte onverwachte. Je moet het *nét* niet zien aankomen, zou je kunnen zeggen. Wim Kan, de koning van de oudejaarsconference, maakte eens de volgende grap:

Hij vroeg het publiek, heel oprecht, stellig en vol overtuiging: 'Denkt u nou echt dat die mensen die daar in Amstelveen in die grote villa's wonen gelukkiger zijn dan wij?' Hij liet een korte stilte vallen en zei: 'Ja, dat zijn ze inderdaad.'

Die korte stilte is essentieel. Dat publiek verwacht in eerste instantie natuurlijk het voor de hand liggende, namelijk dat geld niet gelukkig maakt, en schiet dan in de lach om het onverwachte antwoord op de door hemzelf gestelde vraag. De antimoraal. Als Kan die stilte net iets te lang had laten duren, had de grap volstrekt in het water kunnen vallen. Men kent de komiek, weet wat zijn doel is en mag niet op het idee komen van dat onverwachte antwoord. *Nét* niet.

Dus ja, humor kan heel goed een duidelijke structuur hebben en gehoorzamen aan allerlei wetten, maar leeft daarbij toch nog meer van het onverwachte, van buiten de lijntjes kleuren en van over de grenzen gaan. *Nét* over de grenzen en *nét* buiten de lijntjes. Daarover later meer.

In dit boekje staat een flink aantal korte of iets minder korte van-de-hak-op-de takhoofdstukjes over humor, van voorbeelden naar theorie naar historie en weer terug. Humor verdraagt en verdient die losse structuur, omdat het de mooiste en meest gecompliceerde emotie is waar

mensen over beschikken. Je kunt het gevoel dus beter associatief beleven dan laten verdorren in theorie. Humor is namelijk een groot en heerlijk wonder en moet dat ook zo veel mogelijk blijven. Daarover later ook meer. Over alles later meer.

Grappen voor algemeen gebruik

Moppen zijn korte verhaaltjes met een grappig en onverwacht einde dat een lach oproept. Hopelijk. Als het tenminste een leuke mop is en als hij goed verteld wordt. Als iemand die mop al kent, zegt hij of zij dat vaak meteen, als de verteller zijn verhaaltje nog maar net begonnen is:

‘Die ken ik al,’ is dan de vaste tekst. Of: ‘O ja, die ken ik.’

De moppentapper stopt dan met het verhaaltje of richt zijn of haar blik op iemand anders in het gezelschap. Als iedereen de mop al kent, stopt hij of zij meestal met vertellen, doet er verder het zwijgen toe of probeert een andere mop.

Zeggen dat je de mop al kent, ook al is dat helemaal niet het geval – dit even terzijde – is een uitstekende truc om ervoor te zorgen dat je niet degene bent die in de ogen wordt gekeken bij het vertellen van de clou. Want ja, je hebt dan namelijk toch een beetje de sociale verplichting te lachen en soms lukt je dat niet, omdat je de mop niet snapt, hij niet leuk is of slecht verteld wordt. Je kunt dus maar beter altijd meteen zeggen dat je hem al kent en dan vervolgens rustig meeluis-

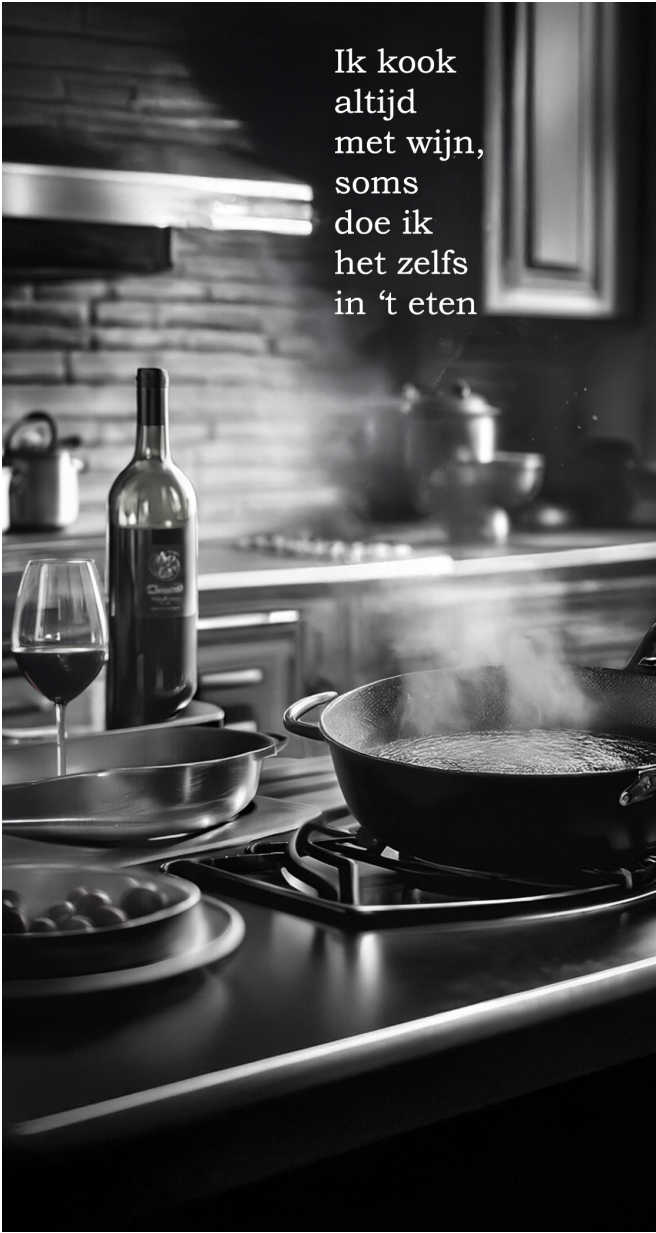
teren terwijl hij aan een ander in het gezelschap verteld wordt. En dan kun je lachen aan het eind, als het een leuke mop is, of vaag knikken als er niets aan is. Maar dat terzijde.

Iemand die een mop al kent en geen sociale verplichting heeft naar de tapper toe, lacht nog wel een beetje als hij hem nog eens hoort, maar meestal gaat dat niet van harte. De verrassing is ervanaf. Een mop moet 'nieuw' zijn. 'Ken je nog een nieuwe?' wordt er weleens gevraagd.

Er is alleen ook een categorie van grappen, en daar gaat dit hoofdstukje over, die niet origineel zijn en niet onverwacht komen, maar steeds weer opnieuw verteld worden en juist altijd op ongeveer hetzelfde moment. Ze zijn voor 'algemeen en soms zelfs dagelijks gebruik', zou je kunnen zeggen. De betreffende grap is natuurlijk ooit door iemand bedacht, sloeg toen waarschijnlijk in als een bom en kreeg vervolgens door overlevering het eeuwige leven. De grappen die afgebeeld in dit boekje staan, behoren tot deze categorie en zijn meestal variaties op uitspraken van grootheden zoals Groucho Marx, Ernest Hemingway, Koot en Bie, Loesje en nog veel meer, vaak onbekende, anderen.

Sommige mensen roepen als de telefoon gaat altijd: 'We hebben een beller!' En daar wordt dan vaak door alle aanwezigen even kleintjes om gelachen of gegrinnikt. Waarschijnlijk is dat een citaat uit een televisieshow waar mensen op kunnen inbellen, wat blijkbaar als truttig of idioot beschouwd wordt. Het is een milde

bespotting. Niemand zegt in dit geval: 'Die ken ik al.' Of: 'O ja, die ken ik.' Het is een grap voor algemeen gebruik geworden. Vaak voelen zowel degene die het zegt als degenen tegen wie het gezegd wordt zich er volstrekt comfortabel bij. De grap voor algemeen gebruik geeft een gevoel van verbroedering: het is 'onze' grap, die ons een gevoel van saamhorigheid geeft. Met deze grap horen wij een beetje bij elkaar.

Ik kook
altijd
met wijn,
soms
doe ik
het zelfs
in 't eten

Lachen is gezond

Lachen is gezond en niet zo'n beetje ook. Het is namelijk een fascinerend proces dat allerlei verschillende chemische en fysiologische reacties in het lichaam teweegbrengt. Hier komen ze:

Wanneer je lacht, stimuleert je lichaam de productie van endorfines, de zogenaamde gelukshormonen, die geproduceerd worden in de hersenen en de bijnieren. Zij zorgen voor een fijn gevoel, kunnen zelfs pijn verlichten en helpen om stress te verminderen.

Lachen bevordert ook de afgifte van wat ze dopamine noemen, een stofje dat betrokken is bij het beloningssysteem van de hersenen. Iemand doet iets, er gebeurt iets, er vindt iets plaats en je krijgt er iets voor terug: een goed of prettig gevoel als beloning. Dopamine speelt daarom een cruciale rol in iemands stemming, motivatie en plezier.

En het houdt nog niet op: serotonine is een ander belangrijk stofje dat vrijkomt bij het lachen. Het is ook betrokken bij het reguleren van hoe iemand zich voelt en kan helpen bij het verminderen van angst en depressie.

En dan kan lachen ook nog de afgifte van oxytocine stimuleren, soms aangeduid als het

knuffelhormoon. Het speelt een rol in sociale binding en versterkt gevoelens van verbondenheid en vertrouwen tussen mensen.

Verder verhoogt lachen de hartslag en de bloedcirculatie, wat leidt tot een betere zuurstof-toevoer naar de spieren en de organen. Dit kan een gevoel van energie en vitaliteit geven. Tijdens de fysieke bezigheid van het lachen worden ook de buik- en andere spieren geactiveerd en daarna weer losgelaten, wat kan leiden tot een gevoel van ontspanning.

Lachen verlaagt ook de niveaus van stresshormonen zoals cortisol. Dit helpt iemand niet alleen om zich beter te voelen, maar kan ook bijdragen aan een betere algehele gezondheid op de lange termijn.

Samengevat kun je stellen dat er weinig zo gezond is als lachen. Het activeert een complex netwerk van chemische stoffen en spierreacties in het lichaam die het humeur verbeteren en een algehele positieve impact op de gezondheid hebben. De gevolgen van humor zijn dus alleen maar goed voor een mens.

Grappig door de eeuwen heen

In de oudheid, bij de Grieken en Romeinen, was humor vaak snedig en scherp. In de komedies van Aristophanes gingen satire en maatschappijkritiek hand in hand. Mensen lachten over de absurditeiten van het dagelijks leven en de tekortkomingen van hun leiders. Het was een manier om de zware lasten van het bestaan te verlichten en de relativiteit van macht te benoemen. Spot was belangrijk.

Tijdens de middeleeuwen kwam er een heel andere sfeer in de mode. Met de opkomst van het christendom werd humor vaak moralistisch en didactisch, waardoor het misschien nog maar nauwelijks humor mocht heten. De nar speelde weliswaar een belangrijke rol aan het hof, waarbij hij de koning en zijn gasten vermaakte met slimme woordspelingen en grappen, maar die hadden altijd een ondertoon die ervaren werd als de waarheid, en een duidelijke moraliteit. Het vingertje werd geheven.

De renaissance bracht vervolgens een herontdekking van klassieke teksten en een herwaardering van meer persoonlijke ervaringen. Humor werd weer een manier om te spelen

met de menselijkheid. Schrijvers als Shakespeare gebruikten wat grappig was niet alleen om het publiek te vermaken, maar ook om dieperliggende waarheden te onthullen of te relativiseren. Minder moraal nu, meer een spiegel.

In de 18e en 19e eeuw zagen we de opkomst of herwaardering van de satire in de literatuur en politiek. De geestige pen van Jonathan Swift of de scherpe observaties van Jane Austen werden krachtige wapens om sociale normen en politieke kwesties mee aan te kaarten. Humor hielp, verkocht een boodschap.

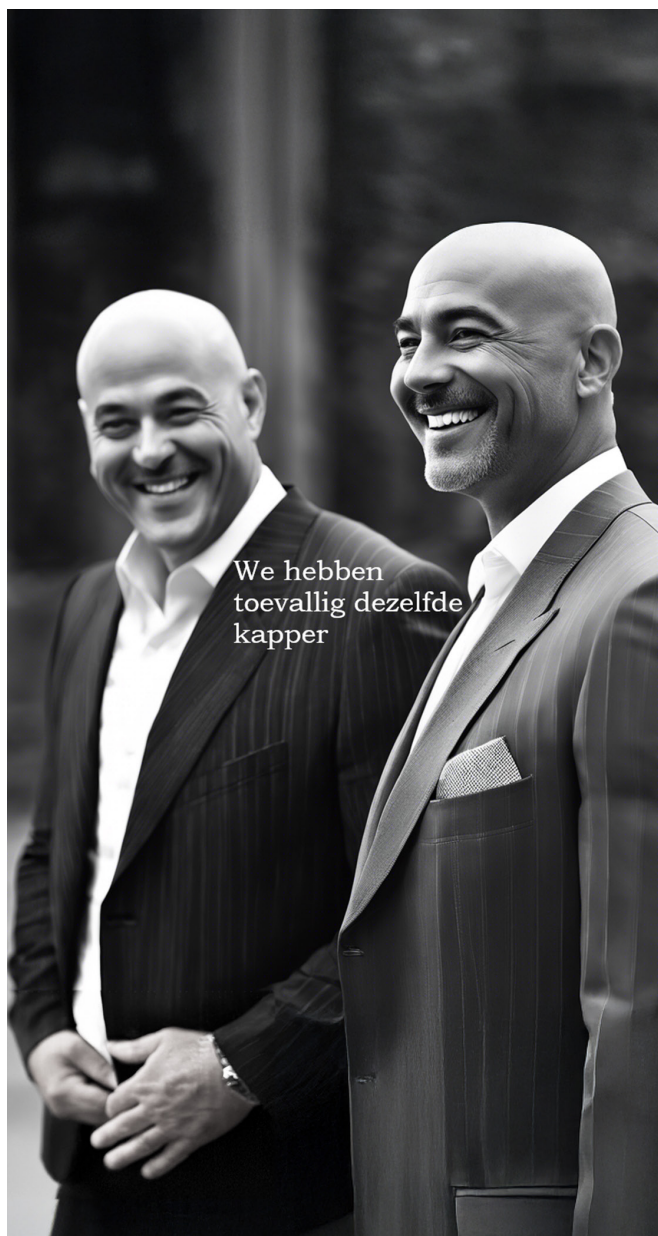
In de loop van de 20e ontstond een breed en zeer divers palet van vrije vormen van humor, van de slapsticks van Charlie Chaplin in de bioscopen, de kluchten in het theater, de sitcoms op televisie, tot de talloze cabaretiers en stand-upcomedians die overal te bewonderen waren en zijn. Alle soorten waren tegelijk in de mode.

De definitieve opkomst van het internet in de 21e eeuw zorgde er vervolgens voor dat al die vormen van humor sneller en toegankelijker werden in de hele wereld, door zogenaamde memes en korte video's die in een oogwenk een groot publiek konden bereiken. Alles bestond en bleef bestaan.

En toen kwam de artificiële intelligentie en wat die gaat toevoegen en veranderen, weet vooralsnog geen mens. Ja, ook daarover later meer.

Hoe dan ook, humor en grappigheid zijn in al die eeuwen in essentie in ieder geval altijd

gebleven wat ze waren en zijn het nog steeds: kritiek op en bespotting van mensen, moraal en macht in een vermakelijke vorm. Milde kritiek, zou je kunnen zeggen. Kritiek zonder agressie.

We hebben
toevallig dezelfde
kapper

Wat is grappig?

Een grap moet nieuw aanvoelen, ook al is zij bijna altijd een variatie op wat we een stijlfiguur of een moedergrap zouden kunnen noemen. Sinterklaas afzeiken, zoals Toon Hermans dat zo meesterlijk gedaan heeft, of een seksscène met Beatrix naspelen, zoals Hans Teeuwen ooit deed, komt in principe op hetzelfde neer. Omdat de goedheiligman nou eenmaal als de grootste kindervriend aller tijden wordt beschouwd, is het bijzonder grappig om hem bozig als een 'onsympathieke man' aan te duiden en omdat prinses Beatrix in het algemeen als het toonbeeld van chique waardigheid zelve wordt gezien, werkt het op de lachspieren je haar voor te stellen in schaamteloze porno. De eerste act is lief en braaf, de tweede grof en controversieel, toch is het in wezen dezelfde grap. Het is een ontheiliging die je niet verwacht. Dat een nieuwe grap toch als origineel ervaren wordt, is essentieel, tenzij het dus om die in het vorige hoofdstukken genoemde standaardgrappen voor algemeen gebruik gaat.

Maar wat is grappig? Daar is van alles over te zeggen, maar tegelijk ook weer heel weinig, omdat dat natuurlijk behoorlijk subjectief is.

Dat de een iets als uiterst hilarisch ervaart, kan een ander volstrekt verbijsteren. Wat is daar in godsnaam leuk aan? En dat hoeft niet altijd te maken te hebben met gevoel voor humor of niet. Smaken verschillen en bepaalde soorten humor, daar moet je 'in schieten' en als je dat niet doet, kan je zomaar ineens bevorderd worden tot een kip die naar het onweer zit te kijken.

Toch zijn er wel grappen of grappige zinnen die door de meeste mensen als zodanig ervaren worden. Als het echt met bakken uit de hemel komt, werkt het meestal komisch als iemand droogjes opmerkt: 'Volgens mij regent het.' Dit zou je een understatement kunnen noemen, wat een erg Britse manier van jezelf uiten is, die redelijk algemeen een lach oproept.

Het is dan ook een belangrijke stijlfiguur in de humor. Net als de hyperbool. De eerste is een 'onderdrijving', de tweede een overdrijving. Een hyperbool is bijvoorbeeld dat een nogal brak ogend iemand uitlegt dat hij de avond ervoor de gehele drankvoorraden van café Ouwe Nol en De Pieper heeft opgezopen. Het is bij wijze van spreken. Het leuke is dat zowel het understatement als de hyperbool de mededeling stevig versterkt.

Sommige mensen kunnen de hele dag door grappige zinnen zeggen. Zij zijn erop getraind en maken razendsnel nieuwe variaties op bestaande grappen en het understatement en de hyperbool worden dan ook veel door hen gebruikt. Bijna zonder dat ze het weten eigenlijk. Grappig is gewoon grappig, waar het ook door komt.

Toch heeft veel humor een bijna mathematische structuur. Grappen zijn vaak opgebouwd uit een opzet en een punchline. Zo hebben komische duo's ook meestal een aangever en een afmaker. Hoe geloofwaardiger de aangever de grap opzet, hoe beter de afmaker kan scoren. Hoe beter de voorzet, hoe groter de kans op een goal. De opzet introduceert een situatie of een verwachting, terwijl de punchline vaak de onverwachte wending of conclusie biedt. Het element van verrassing is wat deze grappen zo effectief maakt.

Of deze verrassing ooit te construeren is door een machine met een softwareprogramma gaan we zien. Er is veel te zeggen en te theoretiseren over humor, maar helemaal uitpluizen lukt nog niet. Gelukkig maar. Voorlopig heeft de artificiële intelligentie nog het nakijken. Er is geen waterdicht recept voor grappigheid. Leuk is leuk en flauw is flauw. Het is het moment, de toon, de persoon, de sfeer, de clou, het verwachte en het onverwachte, het gezelschap, noem maar op. Vooralsnog blijft dat volstrekt mensenwerk.

Verder lezen?

Benieuwd naar het hele verhaal en wil je verder lezen?

KLIK DAN OP DE ONDERSTAANDE LINK

<https://uitgeverijvogelvrij.nl/boek/?id=over-humor>

Over Uitgeverij Vogelvrij

Uitgeverij Vogelvrij publiceert boekjes, zowel in fysieke vorm als digitaal, met de lengte en de amusementswaarde van speelfilms, die beogen net zo toegankelijk te zijn als audiovisuele producties. De boekjes hebben vaak minder tekst dan een standaardroman en kunnen voorzien zijn van plaatjes, foto's, tekeningen of audio- of videofragmenten, die zelfs in het geval van een papieren boek met QR-codes op een smartphone of een tablet direct beluisterd en bekeken kunnen worden. Lezen en kijken of lezen en luisteren.

Uitgeverij Vogelvrij wil inspelen op een nieuwe wereld en kiest ervoor meer een contentfabriekje in het algemeen dan alleen een uitgever van boeken te zijn. Het gaat om het opbouwen van een fonds van verhalen en formats, uitgegeven als boekjes en daardoor auteursrechtelijk beschermd, die vaak in basis geschikt zijn voor een audiovisuele productie, ten behoeve van media die de behoefte hebben aan een constante stroom van content.

Informatie over de uitgeverij en/of deze titels is ook te vinden op de website www.uitgeverijvogelvrij.nl of kan per mail worden opgevraagd: info@uitgeverijvogelvrij.nl.

